

Káich Katalin

A nemzeti kultúra és történelem identitásmegőrző szerepe a multietnikus környezetben

A 21. század végérvényesen a komplex tudományos kutatások kezdetét jelenti ellentétben a 20. századi, az egységet megkerülő, aprólékos, részleteket előnyben részesítő, oknyomozó és pragmatikus búvárkodással, minek eredményeként az alkotóelemeknek, illetve egy-egy szegmens törvényszerűségeinek perspektívájából, úgy vélték, kétségbevonhatatlan tudományos igazságok születtek. Ezek az egységből kiragadott rész szempontjából általában megállták helyüket, de az egészre vonatkozóan számtalan lett a tévút meg a zsákutca.

Az atomjaira hullott anyagban megnyilvánuló világ látószögéből megfogalmazott, úgynevezett tudományos igazságok nem tudtak/ma sem tudnak megfelelni, hatékonyan szembeszállni az eldologiasodás, az eltömegesedés folyamatába egyre inkább belesüllyedő, célt és erkölcsi normákat vesztett egyéni és közösségi lét problémáinak dekódolásához. Nagyon divatos ma a globalizálódásról beszélni, elmélkedni. Sokan úgy vélik, a globalizáció az oka elértéktelenedett, kilátástalansággal fenyegető, igencsak összetett valóságunk állapotának. Arra vonatkozóan viszont, hogy mit kell értenünk globalizálódón, nem biztos, hogy mindig megfelelő, használható, lényegét kifejező választ tudunk adni. Vajon a globalizáción a világháló kínálta információáradatot kell-e érteni, amely megszabja a tudás mennyiségét, gyakran a minőség és az érdemi részek megértésének a rovására? Esetleg azt, hogy a tőlünk tízezer kilométerrel távolabb lévő térségek eseményeit – általában háborúit és katasztrófáit – a tévéhálózaton keresztül, élőben láthatjuk? Avagy az amerikanizálódást, tehát a farmernadrágot, a Coca-Colát, a Mac Donald's nyújtotta ízeletet, a technozenét, az erőszakra épülő amerikai filmek kínálta sci-fi és horrort? Netán a világméretű katasztrófát megidéző filmábrázolásokat, vagy az utca szennyét színpadra állító produkciókat, amelyek nélkülözik a határozott etikai mércét és erkölcsi állásfoglalást? De itt említhetjük meg azt a jelenséget is, hogy az emberek többsége már nem ér rá olvasni, az iskoláinkban pedig a szépirodalom olvasását, megint csak amerikai mintára, a brossúrák kínálta rövid tartalmi kivonatok jelentik. Egyenes következménye mindennek pedig, hogy gyermekeink jelentős hányada nem tudja gondolatait – ha van is – értelmes módon megfogalmazni: az anyanyelv elsorvadása,

ellaposodása a mindennapok kommunikációjában igencsak tetten érhető jelenség lett, mint ahogyan már az SMS-stílus is belopakodott és elhatalmasodott az írásbeli fogalmazásokban.

A globalizált világnak érdemi jelentőséget adhatna az emberek közötti tolerancia kialakulására/kialakítására való törekvés, de ehhez az egész folyamatot egy tudásalapú irányultság kellene, hogy útbaigazítsa, illetve áthassa. Ebben a pillanatban ilyen jellegét a globalizációnak nem látom. Talán ezért is vált/válik aktuálissá – a globalizálódással párhuzamosan – a mi térségünkben is az identitás kérdéskörének feszegetése, a vele való hatványozott foglalkozás, mintegy lehetőségként annak ellensúlyozására, hogy az uniformizált egyetemes embernek ne essenek áldozatául azok a sajátosságok, melyek évezredekre visszamenően alakították ki egy-egy közösség, nép egyszeri és megismételhetetlen jellegzetes arculatát.

Nagyon nehéz konkrét, tárgyyszerűen megfogalmazható, az ember számára hozzáférhető, ismert és könnyen megérthető módon választ adni arra az egyszerű kérdésre, hogy ki vagyok én, mit keresek én itt ebben az anyag meghatározta világban, hogyan kell leélnem ezt a számomra ajándékba kapott, megismételhetetlen és egyszeri földi életet. Filozófiai és vallási rendszerek próbálkoztak/próbálkoznak a válaszadással hosszú évezredek óta, de úgy tűnik, hiányzik a kielégítő, a megnyugtató felelet: egyszer nagyon kézzelfogható és röghöz kötött, máskor pedig túl spirituális, elvonatkoztatott az egyszerű emberi elme számára. Így azután nem igen tudunk mit kezdeni még a jézusi tanítással sem, miszerint mindannyian Isten teremtményei vagyunk. Születésünk és halálunk pillanatában ugyanis, a végeredményt tekintve, félreérthetetlenül bizonyossá válik, hogy ember és ember között nincs különbség. A nagy többség Hamvas Béla axiómájával sem tud mit kezdeni. Tudniillik a 20. század, számomra legnagyobb magyar gondolkodója azt sugallja, hogy az embernek világa van, nem pedig környezete. Ennek az alapelvnek a kifejtése a Mágia Szutrában olvasható, nevezetesen: „Az ember világa nem valamely földrajzi hely vagy nép vagy osztály, vagy faj vagy vallás vagy világszemlélet, hanem az egész teremtett kozmosz, és pedig lélek- és szellemvilágával együtt, vagyis az egész természet”⁴⁰³. Ezt azzal magyarázza a szerző, hogy „amikor az ember élettervét alkotja, tekintet nélkül a képességre, a műveltségre, a tudásra, a fajra, a nemre, a korra, a vallásra, a helyre, az egész bázisára épít”⁴⁰⁴. Mindebből egyenesen következik, hogy tulajdonképpen, újra kell értelmezni az emberiség egészére, de egy népre, közösségre, vagy az egyénre vonatkozó identitás meghatározásával kapcsolatos álláspontokat, nézeteket méghozzá

---

⁴⁰³ HAMVAS Béla: *Mágia Szutra – Tabula Smaragdina*; Életünk Könyvek Kiadó, Budapest, 1994. 233.

⁴⁰⁴ uo. 234.

az egész teremtett világ, a világmindenség egységének a kontextusában. A jelenlegi „kvalitástalan számkoncepció” ugyanis a minőségétől megfosztott, mennyiségi embert, a tömeget tette uralkodóvá a létezés minden szférájában. – Ez a globalizálódott ember? – S ilyen értelemben a technikai fejlődés „ugyanannyi életet pusztít el, mint amennyiről gondoskodik, de úgy gondoskodik, hogy azt az életet, amelyet fenntart, minőségtelenné és eldologiasodottá teszi”.⁴⁰⁵

Egyre nyilvánvalóbbá válik az is, hogy a technikai fejlődés nincs összhangban az átlagember tudatvilágával. A technológiák a világmindenséggel igyekeznek kommunikálni, míg az ember továbbra is a földre szegezi tekintetét, nem lát túl szülőhelyének határainál, identitásának mibenlétét csak a nemzet, a vallás, a társadalmi osztály, a régió perspektívájából képes szemlélni, megfogalmazni, holott eredendően az egész teremtett világ a hazája, úgyis mint mikrotheoszi és úgy is mint mikrokozmoszi lénynek. Miközben a technológiák a világmindenség meghódításának lehetőségei felé tágítják az emberi tudást, öndefiníciójában az egyes ember még mindig a 19. századi szellemiség alapelveinek idejétmúlt látásmódját igyekszik érvényre juttatni permanens konfliktusos helyzeteket produkálva anélkül, hogy a kettő között feszülő kibékíthetetlennek látszó ellentmondások feloldására bármiféle esély körvonalazódna. S máris elérkeztünk a globalizálódás mibenléte tényének a fejtegetéséhez. Akárhogy is elemezzük a „ki vagyok én?” kérdésre adott lehetséges válaszokat, az átlagember számára ma is az az út látszik járhatónak, amelyet a nemzeti történelem és kultúra tanítása jelent, különösen a multietnikus közösségekben. Egyébként nem szívesen választom szét a két szakterületet, mert annak lényege a totalitarizmusfüggő hatalomgyakorlás volt a 20. század második felében, a tömegek könnyebb eszmei átnevelése és irányíthatósága végett.

Egy relatíve hosszú élet tapasztalata mondatja velem a következőket – azaz azt, hogyan juthat el az ember a nemzeti történelem és művelődéstörténet alapos ismeretének birtokában a létről, végső soron a saját létezéséről való gondolkodás egyetemes emberi kontextusához, amelyben a nemzeti illetve a vallási, a faji vagy akár az osztálykategóriai jelleg nem lesz egymást ellentétessé tevő, kizáró minőségi különbség. Helyette egymást építő, kiegészítő, gazdagító, nemesítő, életminőség-javító, szellemi bölcsességben történő általános emberi megnyilvánulás, melynek középpontjában az ember isten képére való teremtettsége áll. Hamvas Béla mikrotheoszi lényegről beszél. Minden multietnikus közösség hatványozottan kínálja azokat a lehetőségeket, melyek az öndefiníciójában nem állítják szembe a nemzetit az egyetemes emberivel, hanem a kettő egységét sugallják, s esélyt adnak egy magasabbrendű

---

⁴⁰⁵ uo. 29.

önazonosságtudat elnyerésére. Világhírű művészeink, tudósaink miközben sohasem tagadták meg magyarságukat, egyetemes emberi értékeket teremtettek.

Közhelynek számít az a megállapítás, hogy az ember csak anyanyelven tud szívből imádkozni, szerelmes szavakat suttogni, számolni stb. Az ember identitástudatának megalapozásában, kialakításában meghatározó szerepet játszik az a kultúrkörnyezet, amelyet a lehető legkorábban megtapasztal, amelyben élményvilága kibontakozik, amelyben szellemi kincsekre tesz szert, s azok élete végéig elkísérik, bármerre is vetődjék el későbbi életútja során. A kiegyensúlyozott, tudatos magánélet alapja is úgy jön létre, hogy az ember először megismeri, s idővel minden ellentmondásossága ellenére is megtanulja megérteni és elfogadni önmagát, családját, majd pedig azt a közösséget is amelybe beleszületett, s amelynek részévé vált. Erre vonatkozóan a legtöbb tudnivalót útravalóul a nemzeti történelem és kultúrtörténet adja, amely viszont szerves része az egyetemes emberinek, amiről a többnemzetiségű környezetben élőknek módja van közvetlen tapasztalatokat is szerezni.

Az identitástudat kialakításában meghatározó szerephez jut a nemzet, a vallás, de a meglévő geopolitikai életfeltételek is befolyásolják tartalmi milyenségét. Szűkebb pátriánkban a miloševići időkben nagy hangsúlyt fektettek a szerb nemzeti történelem megismertetésére a nemzetiségi közösségekben is, miközben az oktatási programokból teljesen kimaradtak a kisebbségekre vonatkozó történelmi tudnivalók, így azokról nem szerezhették tudomást sem a többségi nemzet, sem pedig a kisebbség. Az elnemzetietlenítés szándéka immár egy újabb fázishoz érkezett, hiszen az első világháború utáni SzHSz királyság oktatáspolitikája hasonlóképpen járt el, szerencsére sikertelenül.

A kilencvenes években a gyakorlatban az elnemzetietlenítést preferáló történelemoktatás úgy mutatkozott meg, hogy pl. a magyar anyanyelvű diákok a szerb történelem nemzeti tudatot, önazonosságot kialakító, azt formáló és meghatározó elemeit sajátjuknak tekintették, azaz saját nemzeti hovatartozásukat ebből a szempontból definiálták. Sajnos, a magyarokat oktató magyar anyanyelvű történelemtanárok legtöbbször semmit sem tett annak érdekében, hogy a történelem oktatására vonatkozó programokat kiegészítse. Pedig erre megvolt a lehetőség, hiszen az elmúlt ezer évben a szerb és a magyar történelem sokszor találkozott egymással, s már maga ez a tény is segíthetett volna abban, hogy a szükséges ismereteket a magyar történelem oldaláról is megkapják a tanulók. Ez tette volna lehetővé, hogy a vonatkozó, releváns és specifikus történelmi és művelődéstörténeti események, folyamatok tanulmányozása révén a magyar nemzeti közösséghez tartozók hozzájuthassanak az öndefiniáláshoz szükséges ismeretekhez.

Tudjuk azt, hogy a mai Vajdaság területe a 18. századi újratelepítések által lett azzá a multietnikus környezetté, mely – ha módosítottan is, de – alapjában véve még ma is élő valóságként élhető meg. Az akkor kialakult demográfiai jelleg nem sokat változott a második világháború befejezéséig, annak ellenére, hogy 1918 illetve 1920 után a térséget az SzHSz királysághoz csatolták. A lényeges demográfiai változások folyamata 1945 után kezdődött, és tart napjainkig. A németek teljes, a magyarok részben történő kitelepítése a második világháború befejezésétől kezdve a szláv ajkúak tömeges betelepítését jelentette. Ez a folyamat a 20. század végi délszláv háborúk ideje óta lényegi változásokat hozott a népesség összetételében. Míg 1945-ig a térségnek a közép-európai orientáltsága érhető tetten, addig a második világháború befejeződésétől kezdődően a fokozatos balkanizálódásnak lehetünk tanúi.

A nemzeti identitás – így a magyar is – megőrzésének lehetősége a térségben a két világháború között került először igazán veszélybe. A meghozott törvények, pl. a névelemző törvény, majdnem teljesen lehetetlenné tették az anyanyelvű oktatást a kisebbségek számára, s a nemzetiségi kultúrintézmények működését is igencsak megnehezítették a vonatkozó előírások. A hivatásos magyar színház működését pl. sohasem engedélyezték, így a színházi kultúra folytonosságát égtájunkon az amatőrök tevékenysége biztosította 1945-ig.

Az elnemzetietlenítés formái a 90-es években, a Milošević- rendszer idején az oktatásban jelentettek számottevő változást különös tekintettel a történelem, a helytörténet tantárgyak tanításában. Az érvényben lévő oktatási programok teljesen kiiktatták a magyar vonatkozásokat, így kívánva meg nem történné tenni a múltat, s elgyökérteleníteni, esetünkben a vajdasági magyarokat. Pedig a mai Vajdaság története, művelődéstörténete számtalan kézzelfogható és előremutató, valódi, tartalomban gazdag adatot tud felsorakoztatni a zökkenőmentes együttélés és a gyümölcsöző egymás mellett élés kontextusában. Ez a lehetőség a 20. század végén kiaknázatlan maradt, s helyette a szerb nemzeti történelem és kultúrtörténet kapott hangsúlyt az oktatásban, a Vajdaságban is. A nemzetiségeket – főleg a magyarokat – idegen, alárendelt, gyökértelen elemként kezelte ez az oktatáspolitikai, s figyelmen kívül hagyta a térség több évszázadon át kialakult, mellérendeltségen, autonómián alapuló többnemzetiségű jellegét. Az erőteljes centralizáció szellemében kiépített államalakulat szempontjából így minden önállóságra való törekvést a szeperálódási aspiráció számlájára lehetett írni, s mint államellenes tendenciát, elutasítani.

A rendszer bukása a 21. század elején lehetőséget biztosított/biztosít a kérdéskör újrendezésére. Ez a folyamat már meg is indult – lásd az új oktatási programokat, a

tolerancia mozgalmakat stb. – de még nagyon sokszor magukban a tanítóknak, tanároknak sem tudatosodott teljes mértékben az, hogy lehet, szabad, sőt, igenis kell az identitástudat-formáló, azt kialakító és megőrző tudnivalókat, tartalmakat átadni az új generációknak a magyar történelem és művelődéstörténet tanítása révén. Szűkebb pátriánk történelme, művelődéstörténete elvezethet bennünket ahhoz a felismeréshez, hogy, miközben biztosítja mind az egyénben, mind pedig a közösségben a saját, specifikus nemzeti identitástudat elemeinek kikristályosodását, a megszerzett tudnivalók beépülnek az önmeghatározás folyamataiba. Ugyanakkor – köszönve éppen a multietnikus környezetben szerzett tapasztalatoknak – megvan az esélye annak, hogy az egyetemes emberihez való tartozás távlataiban is gondolkodva, a megállíthatatlan globalizálódás ne a nemzeti kárára történjék.

Végezetül pedig azt is meg kell állapítanunk, hogy az egyetemes magyarságtudat fogalomkörébe tartozó ismereteknek igenis tartalmaznia kell a határon kívüli régiókban kialakult specifikus magyarságtudati tartalmakat is, mert csak így beszélhetünk céltavezető és hatékony, egységes nemzeti identitástudat-megőrzésről.